

Glavni urednik
Zoran Hamović

Urednik
Maja Vukadinović

Likovni urednik
Svetlana Volic

© Clio, 2022. Sva prava za izdanje na srpskom jeziku zadržana.
Ova publikacija, u celini ili delovima, ne sme se umnožavati, preštamovati,
pohranjivati u memoriju kompjutera ili na bilo koji način prenositi – elektronski,
mehanički, fotokopiranjem, snimanjem ili na drugi način – niti može na bilo koji
način ili bilo kojim sredstvima biti distribuirana bez odobrenja izdavača.

Objavljivanje ove knjige podržala je

FONDACIJA ZA OTVORENO DRUŠTVO, SRBIJA
OPEN SOCIETY FOUNDATION, SERBIA

Naslov originala

Andrej Savin

EU Internet Law

© 2020 by Andrej Savin

Authorized translation from the E. Elgar original edition

Serbian edition published by arrangement with Eulama Lit. Ag.

ANDREJ SAVIN

DIGITALNA PRAV(D)A

Pravno uređenje interneta u Evropskoj uniji

Prevela sa engleskog

JELENA PETROVIĆ

Sadržaj

Predgovor	13
Spisak predmeta Suda pravde Evropske unije	18
Spisak pravnih akata nižeg reda	25
1. Pravno uređenje interneta u Evropskoj uniji	35
1. Izazovi sajberprostora	35
2. Arhitektura interneta	39
3. Pisanje zakona za internet: upravljanje internetom	43
3.1. Pravno uređenje naziva domena kao vid upravljanja	51
4. Nadležnost EU za donošenje propisa	54
5. Evropska politika u domenu informacionih tehnologija	57
5.1. Istorija	57
5.2. Aktuelni okvir	60
5.3. Institucionalna i proceduralna pitanja	64
6. Načini pravnog uređivanja interneta u EU	66
6.1. Slojevita struktura	67
6.2. Osnovna načela	69
6.3. Osnovni alati	71
6.4. Primena mekog prava posle 2015. godine	72
7. Propisi o telekomunikacijama i internet u Evropskoj uniji	73
7.1. Sadašnji okvir	75
7.2. Neutralnost mreže	80
8. Zaključak	83
2. Elektronska trgovina	85
1. Pravno uređenje elektronske trgovine u Evropi	85
2. Direktiva o elektronskoj trgovini: okvir	88
3. Direktiva o elektronskoj trgovini: ciljevi i područje primene	93
3.1. Kompozitne usluge	97

4. Direktiva o elektronskoj trgovini: dejstvo	99
4.1. Uspostavljanje pružaoca informacionih usluga	100
4.2. Komercijalne komunikacije	101
4.3. Zaključivanje ugovora na internetu	103
5. Načelo zemlje porekla	108
6. Usklađivanje kupoprodajnog prava	111
6.1. Direktiva EU o pravima potrošača	112
6.2. Komunitarno pravo kupoprodaje	113
6.3. Kupoprodaja dobara na daljinu	116
6.4. Snabdevanje digitalnim sadržajem	119
7. U susret pravnom uređenju platformi	124
7.1. Geoblokiranje u elektronskoj trgovini	125
7.2. Transparentnost i pravičnost u odnosima platformi i poslovnih korisnika	127
8. Budućnost	131
8.1. Zakon o digitalnim uslugama	133
3. Međunarodna nadležnost i merodavno pravo	135
1. Internet i savremeni sukob zakona	135
2. Nadležnost u sporovima u vezi s internetom	137
2.1. Opšta nadležnost	138
2.2. Posebna nadležnost: sajberugovori	140
2.3. Posebna nadležnost: sajberdelikti	142
2.4. Sporazumi o nadležnosti	152
3. Izvršenje stranih sudskih odluka	156
4. Merodavno pravo	158
4.1. Uredba Rim I o pravu koje se primenjuje na ugovore	158
4.2. Uredba Rim II o pravu koje se primenjuje na delikte	162
4.3. Načelo zemlje porekla	166
5. Internet i alternativno rešavanje sporova	171
6. Pristup u Sjedinjenim državama i Evropskoj uniji	175
4. Pravno uređenje govora i sadržaja	179
1. Uvod: oblici pravnog uređenja i ustavni principi	180
2. Protivzakonit i štetan sadržaj	184
2.1. Evropski pristup pravnom uređenju štetnog sadržaja	184
2.2. Novi pristup nezakonitom i štetnom sadržaju	187

3. Direktiva o audio-vizuelnim medijskim uslugama	190
4. Povreda ugleda i časti	196
4.1. Neki regulatorni modeli: Australija, Ujedinjeno Kraljevstvo i Sjedinjene Države	196
4.2. Povreda ugleda i časti u Evropskoj uniji.	200
5. Povreda autorskog prava kao sredstvo kontrole sadržaja: odšteta, moralna prava autora i parodija	203
6. Seksualno eksplicitan govor	208
7. Govor mržnje	212
5. Odgovornost posrednika	216
1. Posrednici i internet	216
1.1. Izbor regulatornog sistema.	219
1.2. Američki pristup.	222
2. Evropski pristup odgovornosti posrednika	226
2.1. Usluge informacionog društva.	226
2.2. Puki provodnici.	229
2.3. Privremeno skladištenje podataka (keširanje)	232
2.4. Trajno skladištenje podataka (hosting)	234
2.5. Praćenje	238
3. Privremena mera i zahtev za pružanje informacija	241
3.1. Pravni okvir u Evropskoj uniji	242
3.2. Praksa Suda pravde Evropske unije.	244
4. Evropski sud za ljudska prava	249
5. Zaključak	252
6. Intelektualna svojina	254
1. Direktiva EU o autorskom pravu u informacionom društvu.	255
1.1. Struktura Direktive; saopštavanje dela javnosti.	257
1.2. Ograničenja prava.	270
1.3. Tehnološke mere zaštite	281
1.4. Autorsko pravo i osnovna (ljudska) prava	287
2. Direktiva o autorskom pravu na digitalnom jedinstvenom tržištu	290
2.2. Pripremni akti i prvi predlog direktive	290
2.2. Struktura Direktive	295
3. Sprovođenje prava intelektualne svojine	301

3.1. Direktiva EU o sprovođenju autorskog prava (građanskopravni aspekt)	301
3.2. Predlog Direktive EU o sprovođenju autorskog prava (krivičnopravni aspekt)	310
4. Drugi instrumenti intelektualne svojine	311
4.1. Baze podataka	312
4.2. Računarski programi	313
4.3. Žigom zaštićene oznake	315
4.4. Kolektivno ostvarivanje prava na muzička dela na internetu.	319
4.5. Dela nedostupnih nosilaca autorskog prava („dela siročad“)	321
4.6. Geografsko blokiranje i prenosivost sadržaja	322
4.7. „Isrpljenje“ prava	325
5. Zaključne napomene	327
7. Zaštita potrošača i marketing	329
1. Potrošači i internet	329
2. Direktive o zaštiti potrošača	332
2.1. Direktiva EU o zaštiti potrošača	332
2.2. Nepošteni uslovi ugovora u elektronskoj trgovini	337
2.3. Zabrana geografskog blokiranja.	340
2.4. „Nju dil“ za potrošače	341
3. Bankarske i finansijske usluge	343
3.1. Direktiva o pružanju finansijskih usluga potrošačima na daljinu	343
3.2. Prezare pri upotrebi instrumenata plaćanja	346
4. Zakonsko uređenje oglašavanja	349
4.1. Obmanjujuće i uporedno oglašavanje	351
4.2. Direktiva o nepoštenoj trgovačkoj praksi	353
4.3. Neželjene komercijalne poruke	358
5. Zaštita potrošača u međunarodnom privatnom pravu	362
5.1. Pravila o nadležnosti	363
5.2. Pravila o izboru prava	368
5.3. Alternativno rešavanje sporova	369
8. Zaštita podataka i privatnost	371
1. Uvod	371

1.1. Privatni život u digitalnom svetu	371
1.2. Evropska unija i privatnost.	375
2. Opšta uredba o zaštiti podataka	377
2.1. Uvod i osnovni regulatorni pristup.	377
2.2. Opšta pravila o zakonitosti obrade podataka.	387
2.3. Lica na koja se podaci odnose i pravo na informisanje, pristup i prigovor	393
2.4. Ostale odredbe	396
2.5. Brisanje, ograničenje obrade i pravo čoveka da bude zaboravljen	400
3. Prenos podataka trećim državama	405
3.1. GDPR.	405
3.2. Sporazum o slobodnoj luci između EU i SAD i Odluka Suda pravde Evropske unije u predmetu Šrems	408
4. Zadržavanje podataka i odluka u predmetu <i>Digitalna prava u Irskoj</i>	412
5. Direktiva o privatnosti i elektronskim komunikacijama	417
5.1. Kolačići.	420
5.2. Neželjene poruke (spam).	424
5.3. Predlog Uredbe o privatnosti i elektronskim komunikacijama	425
9. Digitalni identitet i elektronska plaćanja	428
1. Identitet i bezbednost sajberprostora.	428
2. Elektronska identifikacija, usluge od poverenja, elektronski potpis	430
2.1. Šeme elektronske identifikacije.	432
2.2. Usluge od poverenja	433
2.3. Elektronski potpisi.	434
3. Elektronsko plaćanje	441
3.1. Direktiva EU o elektronskom novcu iz 2009. godine.	442
3.2. Direktiva EU o platnim uslugama (2) i sigurnost plaćanja	447
3.3. Prezare i falsifikati u bezgotovinskom plaćanju.	449
10. Visokotehnoški kriminal i sigurnost sajberprostora	451
1. Visokotehnoški kriminal u Evropskoj uniji	451
1.1. Pravni osnov	452

2. Konvencija o visokotehnološkem kriminalu	455
2.1. Krivična dela	456
2.2. Procesne mere	460
2.3. Zadržavanje podatka	463
2.4. Medunarodna saradnja	465
2.5. Analiza	466
3. Napadi na informacione sisteme	467
3.1. Direktiva EU o napadima na informacione sisteme.	467
3.2. Direktiva o bezbednosti mreže i informacionih sistema . . .	472
4. Štetni sadržaj	474
4.1. Skaredni sadržaj	475
4.2. Dečja pornografija	476
4.3. Borba protiv terorizma	478
Zaključne napomene	482
Indeks imena i pojmova	487

Za Henrijetu

Predgovor

U ovoj knjizi analizira se pravno uređenje interneta u Evropskoj uniji. Ukazujući na opasnost od objedinjavanja različitih oblasti izučavanja, Frenk Isterbruk, kako je poznato, nazvao je internet pravo „konjskim pravom“.¹ Njegovo upozorenje umesno je i danas. Ukoliko internet pravo posmatramo kao jedinstveno polje, možda ćemo smetnuti s uma da ti propisi proističu iz opštijih, starijih pravnih disciplina. Ipak, internet je sastavni deo naše stvarnosti već dve decenije. Prožima naše živote do neslućenih razmera i više ga ne možemo naprosto posmatrati kroz prizmu drugih disciplina. Ako je nekada i bilo tačno da se internet može u dovoljnoj meri objasniti propisima o intelektualnoj svojini ili obligacionim pravom, to više nije tako iz dva razloga. Kao prvo, usled digitalne revolucije, umesto da se na digitalni svet primenjuju nasleđeni koncepti, tradicionalne pojmove poput svojine, privatnosti i identiteta treba rekonceptualizovati u širem, nedigitalnom okviru. Kao drugo, sveprisutne nove pojave, poput sadržaja koje kreiraju korisnici ili društvenih mreža, donose nova pravila, novi jezik i novi društveni kontekst, koji se baš i ne uklapaju u tradicionalnu pravnu klasifikaciju.

Internet u ovoj knjizi podrazumeva svetsku mrežu međupovezanih kompjutera, koji komuniciraju istim jezikom (protokolom). Samim tim, ne pravimo razliku između interneta kom se pristupa običnom širokopojasnom konekcijom i onog koji je dostupan drugim sredstvima (pomoću LAN mreže, nove generacije 4G ili 5G mobilnih mreža i slično). Knjigom stoga nije obuhvaćen čitav niz pojava koje obično imaju značaja za informacionu tehnologiju (ali ne uključuju javno pristupačne povezane mreže). Drugim rečima, ovde ne govorimo o sistemima informacionih tehnologija uopšte već samo o onima koji funkcionišu na javno dostupnoj svetskoj mreži.

Treba dati još tri napomene u vezi s dometom ove knjige.

¹ F. H. Easterbrook, „Cyberspace and the Law of the Horse“ (1996), *University of Chicago Legal Forum*, 207.

Pre svega, o elektronskoj trgovini je već napisano više radova, i u EU i u inostranstvu. Mada bi bilo zgodno posmatrati internet samo kao fenomen elektronske trgovine, to bi bilo pogrešno i odvelo bi nas na stranputicu. Iako aktivnosti na svetskoj mreži mahom sadrže komercijalne aspekte, samo nekoliko se ostvaruje u formi kupoprodaje. Obična poseta besplatnom informativnom veb-sajtu, na primer, komercijalna je utoliko što sajt stiče prihod od reklama, ali ne podrazumeva plaćanje pretplate i ne ulazi u okvire jednostavnog ugovora o elektronskoj kupoprodaji. To praktično znači da je regulisanje interneta šira oblast od pravnog uređenja kupoprodajnih transakcija koje se obavljaju na internetu.

Kao drugo, ima odličnih radova na temu intelektualne svojine, autorskog prava, telekomunikacija, privatnosti i zaštite potrošača u EU. Nije nam namera da ih ovim radom potisnemo niti da se s njima nadmećemo. Pokušali smo, zapravo, da damo pregled uklapanja tih oblasti u situacijama koje se tiču pravnog uređenja interneta. Prema tome, ovaj rad ne treba da posluži kao puki katalog raznorodnih pravnih disciplina već predstavlja pokušaj da se shvati njihova interakcija. U narednim poglavljima predočava se skup uobičajenih pravnih problema pred sudovima zemalja članica EU, s tim što redosled kojim su predstavljeni nije odraz njihovog relativnog značaja.

Treće, internet ima dve komponente. Prva je infrastruktura pomoću koje se sadržaj prenosi, a druga sâm sadržaj. Infrastruktura je predmet posebne i relativno kompleksne oblasti znane kao pravno uređenje telekomunikacija (ili elektronskih komunikacija). Sadržajem se bave razne pravne discipline obuhvaćene ovom knjigom. Odluka da izostavimo telekomunikacione propise posledica je dejstva dva činioca. Prvi je prostorno ograničenje, a drugi postojanje pojmovne razlike između regulatornog okruženja koje se odnosi na kablove, odnosno na sadržaj. Osim toga, propisi o medijima kojima se uređuje emitovanje programa (u tradicionalnom značenju distribucije audio ili video sadržaja kroz audio-magnetski spektar) uglavnom ostaju izvan okvira ove knjige.² Premda su televizija ili radio po mnogo čemu slični internetu, po pravilu nisu interaktivni i njihov sadržaj se distribuira od središta ka periferiji.

² Osim u slučajevima kad se propisi o medijima odnose na radio i televizijski program na zahtev.

Nije nam namera ni da u ovoj knjizi analiziramo internet kao fenomen jedinstvenog tržišta EU. Mada Evropska komisija često koristi član 114 Ugovora o funkcionisanju Evropske unije kao pravni osnov za regulisanje interneta, ključni razlog za usklađivanje svakako nije bojazan da će nepodudarnost zakona zemalja članica usporiti privredni razvoj EU, već da će se na njega nepovoljno odraziti izostanak koherentne vizije. Evropski zakonodavac je takoreći i usklađivač i kreator politike.

Pokušaji EU da propisima uredi internet u prvi mah mogu delovati zbunjujuće. Instrumenata je mnogo, politike je teško razlikovati, sudske odluke su međusobno suprotstavljene, zvanična saopštenja protivrečna, a predlozi nedosledni. Ipak, ti problemi se samo delimično mogu pripisati sistemskim ili birokratskim greškama. Za tu navodnu pometnju postoje dva razloga. Prvi podrazumeva radikalnu promenu uloge korisnika/potrošača. Malo je medija toliko doprinelo pretvaranju sveta u Makluanovo „globalno selo“³ kao internet. Lako je zaključiti zbog čega je prevazišao novine, radio, televiziju i druge komunikacione medije – jer dozvoljava učešće. Pasivne potrošače pretvara u aktivne učesnike i činioce. Još nije jasno kakve će posledice novo globalno selo imati po privredu i društvo u celini. Međutim, neki elementi te slike već se pomaljavaju. Znamo da učešće eksponencijalno uvećava broj učesnika (samim tim, i interesa) u igri. To je drugi razlog za navodni neuspeh. Vidimo da se nosioci stečenih prava suprotstavljaju inovacijama koje, po njihovom mišljenju, ugrožavaju njihove interese. Poznato nam je da vlade, korporacije i pojedinci imaju interesa da ugrožavaju tuđu privatnost. Svesni smo ključne uloge potrošača. Sve te raznorodne interese nije lako pomiriti, i to se vidi u pravu Evropske unije.

Internet nam pruža priliku da osmotrimo svet u kome živimo iz drugog ugla. To je misaoni ogled kreiranja zakonskih pravila za nove društvene kontekste. Ali internet takođe stvara te nove društvene kontekste. Motiv za pisanje ove knjige o internet pravu u EU potiče iz želje da se sistematizuju mnogobrojni instrumenti koji se ili odnose na propise o internetu ili su posebno u tu svrhu pisani. U 20. veku, razvoj interneta predvodile su SAD. Većina postupaka ostalih jurisdikcija mogla se tumačiti kao odgovor ili reakcija na američke trendove. Evropska

³ M. McLuhan, *The Gutenberg Galaxy: The Making of Typographic Man* (University of Toronto Press, Toronto, 1962), str. 21.

unija odgovorila je na mnoge takve izazove. Ponekad su ti odgovori bili osobeni, pa čak i originalni ili jedinstveni. Danas, međutim, stvarnost nije tako binarna, a broj aktera osetno je porastao. Ponekad, recimo u slučaju zaštite podataka, evropski zakoni *de facto* predstavljaju globalne regulatorne standarde. Važno je razumeti kako EU stvara zakone koji utiču na digitalni svet, ali treba shvatiti i njihova ograničenja i propuste.

* * *

Ova knjiga je proizvod dugotrajnog interesovanja za pravno uređenje interneta. Autor duguje zahvalnost mnogim pojedincima i institucijama s kojima je imao sreću da saraduje tokom godina. Posebno zahvaljuje zaposlenima i kolegama na Pravnom fakultetu Univerziteta u Kembriđžu, Emanuel koledžu i Kings koledžu na Kembridžu, gde je predavao i radio od 2001. do 2007. godine. Hvala kolegama na Katedri za pravo Copenhagen Business School, gde sam zaposlen od 2007. Na kraju, veliku zahvalnost dugujem svojoj porodici, a posebno supruzi Henrijeti, na čijem strpljenju i podršci počiva ovaj rad.

Napomena uz treće izdanje

Za potrebe trećeg izdanja tekst je u potpunosti osavremenjen i reviziran. To je bilo neophodno iz tri razloga. Pre svega, došlo je do opsežne revizije propisa u oblastima telekomunikacija, zaštite podataka i autorskog prava, pri čemu su u sve tri već doneti zakoni. Kao drugo, mnogi predmeti kojima se bavio Sud pravde Evropske unije, naročito u domenu autorskog prava, zaštite potrošača i odgovornosti posrednika, doneli su razjašnjenja nekih nedoumica u vezi s tumačenjem zakona. Kao treće, došlo je do manjih promena u većini drugih oblasti kojima se knjiga bavi, kao što su elektronska trgovina, regulisanje sadržaja, digitalni identitet i visokotehnoški kriminal. Gde god je bilo potrebno, predstavljeni su, u celosti ili delimično, i nacrti direktiva. Mada će u konačnim verzijama verovatno biti izmena, čitalac treba da razume namere zakonodavca. Od objavljivanja prethodnog izdanja usvojena su dva suštinski važna predloga: novi telekomunikacioni okvir i nova direktiva o autorskom pravu na digitalnom jedinstvenom tržištu EU. Oba su uzeta u obzir. Takođe je

u velikoj meri obuhvaćena nova praksa Suda pravde. Napokon, obradili smo i razne predloge politika (saopštenja, bele knjige i slično). Oni su posebno važni jer ukazuju na možda nove pravce u kreiranju digitalnih politika i regulative u EU.

Kao i u prethodnom izdanju, i ovde su morale biti izostavljene pojedine oblasti koje bi inače bile relevantne. Delatnosti Saveta Evrope i predmeti Evropskog suda za ljudska prava pominju se tek sporadično i po potrebi. Pravo konkurencije, koje je u poslednje vreme dobilo na značaju kako na nivou prenosa (telekomunikacije), tako i na nivou sadržaja (e-trgovina, mediji), izuzeto je zbog prostornog ograničenja. Ipak, samo po sebi je važna tema i izazov dok razmišljamo o internetu u svim onim situacijama kad bi to pravo bolje odgovorilo na probleme koji se sada rešavaju pomoću drugih instrumenata.

Podaci o propisima ažurni su na dan 1. jun 2020. godine.

Spisak predmeta Suda pravde Evropske unije

Napomena: Svim predmetima od 2010. godine naovamo dodeljuje se elektronski identifikacioni broj (ECLI)

C-78/70 <i>Grammophon Gesellschaft mbH v Metro-SB-Großmärkte GmbH & Co. KG</i> [1970] ECR 487	325
C-21/76 <i>Handelskwekerij G. J. Bier BV v Mines de potasse d'Alsace SA</i> [1978] ECR 1735	142
C-120/78 <i>Rewe-Zentral AG v Bundesmonopolverwaltung für Branntwein</i> [1979] ECR 649	91
C-34/79 <i>R v Maurice Donald Henn and John Frederick Ernest Derby</i> [1979] ECR 3795	209
C-76/90 <i>Manfred Säger v Dennemeyer & Co. Ltd</i> [1991] ECR I-4221	91
C-68/93 <i>Fiona Shevill, Ixora Trading Inc., Chequepoint SARL and Chequepoint International Ltd v Presse Alliance SA</i> [1995] ECR I-415	143, 201
C-55/94 <i>Reinhard Gebhard v Consiglio dell'Ordine degli Avvocati e Procuratori di Milano</i> [1995] ECR I-4165	91, 100
C-53/96 <i>Hermès International (a partnership limited by shares) v FHT Marketing Choice BV</i> [1998] ECR I-03603	254
C-210/96 <i>Gut Springenheide GmbH and Rudolf Tusky v Oberkreisdirektor des Kreises Steinfurt – Amt für Lebensmittelüberwachung</i> [1998] ECR I-046571	354
C-440/97 <i>GIE Groupe Concorde and others v Master of the Vessel Suhadiwarno Panjan and others</i> [1999] ECR 6308	141
C-376/98 <i>Federal Republic of Germany v European Parliament and Council of the European Union</i> [2000] ECR I-08419	55
C-381/98 <i>Ingmar GB Ltd v Eaton Leonard Technologies Inc.</i> [2000] ECR I-9305	169
C-101/01 <i>Criminal Proceedings against Bodil Lindqvist</i> [2003] ECR I-1297	378, 382
C-243/01 <i>Criminal Proceedings against Piergiorgio Gambelli and others</i> [2003] ECR I-13031	56
C-322/01 <i>Deutscher Apothekerverband eV v 0800 Doc Morris NV and Jacques Waterval</i> [2003] ECR I-14887	56
C-116/02 <i>Erich Gasser GmbH v MISAT Srl</i> [2003] ECR I-14693	154

C-203/02 <i>British Horseracing Board Ltd and others v William Hill Organisation Ltd</i> [2004] ECR I-10415	312
C-237/02 <i>Freiburger Kommunalbauten GmbH Baugesellschaft & Co. KG v Ludger Hofstetter and Ulrike Hofstetter</i> [2004] ECR I-03403	173
C-176/03 <i>Commission of the European Communities v Council of the European Union</i> [2005] ECR I-7879	452, 453
C-105/03 <i>Criminal Proceedings against Pupino</i> [2005] ECR I-5285	453
C-168/05 <i>Elisa María Mostaza Claro v Centro Móvil Milenium SL</i> [2006] ECR I-10421	173
C-317/04 and C-318/04 <i>European Parliament v Council of the European Union and Commission of the European Communities</i> [2006] ECR I-4721	47, 411
C-4/03 <i>Gesellschaft für Antriebstechnik mbH & Co. KG v Lamellen und Kupplungsbau Beteiligungs KG (GAT)</i> [2006] ECR I-6509	147
C-275/06 <i>Productores de Música de España (Promusicae) v Telefónica de España SAU</i> [2008] ECR I-271	239, 306
C-533/07 <i>Falco Privatstiftung and Thomas Rabitsch v Gisela Weller-Lindhorst</i> [2009] ECR I-03327	142
C-557/07 <i>LSG-Gesellschaft zur Wahrnehmung von Leistungsschutzrechten v Tele2 Telecommunication GmbH</i> [2009] ECR I-01227	217, 227
C-5/08 <i>Infopaq International A/S v Danske Daglades Forening</i> [2009] ECR I-6569	259
C-236/08 and C-238/08 <i>Google France SARL and Google Inc. v Louis Vuitton Malletier SA and others</i> [2010] ECR I-02417	189, 235, 316
C-144/09 and C-585/08 <i>Hotel Alpenhof GESMBH v Oliver Heller; Peter Pammer v Reederie Karl Schlüter GMBH & Co. KG</i> [2010] ECR I-12527	148, 160, 365
C-540/08, C-304/08, C-261/07 and C-299/07 <i>Mediaprint; Centrale zur Bekämpfung unlauteren Wettbewerbs eV; Galatea BVBA v Sanoma Magazines Belgium NV</i> [2010] ECR I-10909	353
C-467/08 <i>Padawan SL v Sociedad General de Autores y Editores de España (SGAE)</i> [2010] ECR I-10055	272
C-19/09 <i>Wood Floor Solutions and Andreas Domberger GmbH v Silva Trade SA</i> [2010] ECR I-02121	141
C-403/08 and C-429/08 <i>Football Association Premier League Ltd and others v QC Leisure and others; Karen Murphy v Media Protection Services Ltd</i> [2011] ECR I-090834	260, 325
C-323/09 <i>Interflora and others v Marks & Spencer</i> [2011] ECR I-08625	318
C-324/09 <i>L'Oréal SA, Lancôme parfums et beauté & Cie SNC, Laboratoire Garnier & Cie and L'Oréal (UK) Ltd v eBay International AG and others</i> [2011] ECR I-06011	189, 236, 306, 317

- C-393/09 *Bezpečnostní softwarová asociace – Svaz softwarové ochrany v Ministry of Culture of the Czech Republic*, ECLI: EU: C: 2010: 816, 22. decembar 2010. **313**
- C-122/10 *Konsumentombudsmannen v Ving Sverige AB*, ECLI: EU: C: 2011: 299, 12. maj 2011. **355**
- C-509/09 and C-161/10 *eDate Advertising GmbH v X; Olivier Martinez and Robert Martinez v MGN Ltd.*, ECLI: EU: C: 2011: 685, 25. oktobar 2011. **110, 143, 201**
- C-70/10 *Scarlet Extended SA v Société belge des auteurs, compositeurs et éditeurs SCRL (SABAM)*, ECLI: EU: C: 2011: 771, 24. novembar 2011. **245, 381**
- C-604/10 *Football Dataco Ltd v Yahoo! UK Ltd*, ECLI: EU: C: 2012: 115, 1. mart 2012. **313**
- C-292/10 *G v Cornelius de Visser*, ECLI: EU: C: 2012: 142, 15. mart 2012. **111, 139**
- C-461/10 *Bonnier Audio AB v Perfect Communication Sweden AB*, ECLI: EU: C: 2012: 219, 19. april 2012. **244**
- C-523/10 *Wintersteiger AG v Products 4U Sondermaschinenbau GmbH*, ECLI: EU: C: 2012: 220, 19. april 2012. **150**
- C-406/10 *SAS Institute Inc. v World Programming Ltd*, ECLI: EU: C: 2012: 259, 2. maj 2012. **313, 315**
- C-5/11 *Criminal Proceedings against Titus Alexander Jochen Donner*, ECLI: EU: C: 2012: 370, 21. jun 2012. **269**
- C-128/11 *UsedSoft GmbH v Oracle International Corp.*, ECLI: EU: C: 2012: 407, 3. jul 2012. **314**
- C-173/11 *Football Dataco Ltd and others v Sportradar GmbH and Sportradar AG*, ECLI: EU: C: 2012: 642, 18. oktobar 2012. **151, 262**
- C-428/11 *Purely Creative Ltd. and others v Office of Fair Trading*, ECLI: EU: C: 2012: 651, 18. oktobar 2012. **356**
- C-607/11 *ITV Broadcasting Ltd, ITV 2 Ltd, ITV Digital Channels Ltd, Channel 4 Television Corporation, 4 Ventures Ltd, Channel 5 Broadcasting Ltd and ITV Studios Ltd v TVCatchup Ltd*, ECLI: EU: C: 2013: 147, 7. mart 2013. **260**
- C-657/11 *Belgian Electronic Sorting Technology NV v Bert Peelaers, Visys NV*, ECLI: EU: C: 2013: 516, 11. jul 2013. **351**
- C-170/12 *Peter Pinckney v KDG Mediatech AG*, ECLI: EU: C: 2013: 635, 3. oktobar 2013. **147**
- C-478/12 *Armin Maletic and Marianne Maletic v lastminute.com GmbH and TUI Österreich GmbH*, ECLI: EU: C: 2013: 735, 14. novembar 2013. **366**
- C-281/12 *Trento Sviluppo Srl and Centrale Adriatica Soc. Coop. Arl v Autorità Garante della Concorrenza e del Mercato*, ECLI: EU: C: 2013: 859, 19. decembar 2013. **354**

- C-355/12 *Nintendo Co. Ltd, Nintendo of America Inc. and Nintendo of Europe GmbH v PC Box Srl and 9Net Srl*, ECLI: EU: C: 2014: 25, 23. januar 2014. **285**
- C-466/12 *Nils Svensson, Sten Sjögren, Madelaine Sahlman and Pia Gadd v Retriever Sverige AB*, ECLI: EU: C: 2014: 76, 13. februar 2014. **263**
- C-351/12 *OSA Ochranný svaz autorský pro práva k dílům hudebním os v Léčebné lázně Mariánské Lázně as*, ECLI: EU: C: 2014: 110, 27. februar 2014. **260**
- C-314/12 *UPC Telekabel Wien GmbH v Constantin Film Verleih GmbH and Wega Filmproduktionsgesellschaft mbH*, ECLI: EU: C: 2014: 192, 27. mart 2014. **220, 246**
- C-387/12 *Hi Hotel HCF Sarl v Uwe Spoering*, ECLI: EU: C: 2014: 215, 3. april 2014. **148**
- C-342/13 *Katalin Sebestyén v Zsolt Csaba Kővári and others*, ECLI: EU: C: 2014: 1857, 3. april 2014. **172**
- C-293/12 and C-594/12 *Digital Rights Ireland Ltd v Minister for Communications, Marine and Natural Resources, Minister for Justice, Equality and Law Reform, Commissioner of the Garda Síochána, Ireland and Attorney General, interveners: Irish Human Rights Commission; Kärntner Landesregierung, Michael Seitlinger, Christof Tschohl and others*, ECLI: EU: C: 2014: 238, 8. april 2014. **415**
- C-435/12 *ACI Adam BV and others v Stichting de ThuisKopie, Stichting Onderhandeligen ThuisKopie vergoeding*, ECLI: EU: C: 2014: 254, 10. april 2014. **273**
- C-131/12 *Google Spain SL and Google Inc. v Agencia Española de Protección de Datos (AEPD) and Mario Costeja González*, ECLI: EU: C: 2014: 317, 13. maj 2014. **366, 400-401**
- C-360/13 *Public Relations Consultants Association Ltd v Newspaper Licensing Agency Ltd and others*, ECLI: EU: C: 2014: 1195, 5. jun 2014. **271**
- C-201/13 *Johan Deckmyn and Vrijheidsfonds VZW v Helena Vandersteen, Christiane Vandersteen, Liliana Vandersteen, Isabelle Vandersteen, Rita Dupont, Amoras II CVOH and WPG Uitgevers België*, ECLI: EU: C: 2014: 2132, 3. septembar 2014. **206, 277**
- C-291/13 *Sotiris Papasavvas v O Fileleftheros Dimosia Etairia Ltd, Takis Kounnafi and Giorgos Sertis*, ECLI: EU: C: 2014: 2209, 11. septembar 2014. **95, 228**
- C-117/13 *Technische Universität Darmstadt v Eugen Ulmer KG*, ECLI: EU: C: 2014: 2196, 11. septembar 2014. **278**
- C-348/13 *BestWater International GmbH v Michael Mebes and Stefan Potsch*, ECLI: EU: C: 2014: 2315, 21. oktobar 2014. **264**
- C-441/13 *Pez Hejduk v EnergieAgentur.NRW GmbH*, ECLI: EU: C: 2015: 28, 22. januar 2015. **149**

C-463/12 <i>Copydan Båndkopi v Nokia Danmark A/S</i> , ECLI: EU: C: 2015: 144, 5. mart 2015.	273
C-516/13 <i>Dimensione Direct Sales Srl and Michele Labianca v Knoll International SpA</i> , ECLI: EU: C: 2015: 315, 13. maj 2015.	269
C-322/14 <i>Jaouad El Majdoub v CarsOnTheWeb.Deutschland GmbH</i> , ECLI: EU: C: 2015: 334, 21. maj 2015.	155
C-230/14 <i>Weltimmo sr o v Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság</i> , ECLI: EU: C: 2015: 639, 1. oktobar 2015.	385
C-362/14 <i>Maximillian Schrems v Data Protection Commissioner, joined party: Digital Rights Ireland Ltd</i> , ECLI: EU: C: 2015: 650, 6. oktobar 2015.	409
C-347/14 <i>New Media Online GmbH v Bundeskommunikationssenat</i> , ECLI: EU: C: 2015: 709, 21. oktobar 2015.	192
C-264/14 <i>Skatteverket v David Hedqvist</i> , ECLI: EU: C: 2015: 718, 22. oktobar 2015.	444
C-99/15 <i>Christian Liffers v Producciones Mandarina SL and Mediaset España Comunicación SA, formerly Gestevisión Telecinco SA</i> , ECLI: EU: C: 2016: 173, 17. mart 2016.	307
C-57/15 <i>United Video Properties, Inc. v Telenet NV</i> , ECLI: EU: C: 2016: 611, 28. jul 2016.	307
C-160/15 <i>GS Media BV v Sanoma Media Netherlands BV, Playboy Enterprises International Inc. and Britt Geertruida Dekker</i> , ECLI: EU: C: 2016: 644, 8. septembar 2016.	264
C-484/14 <i>Tobias Mc Fadden v Sony Music Entertainment Germany GmbH</i> , ECLI: EU: C: 2016: 689, 15. septembar 2016.	231
C-582/14 <i>Patrick Breyer v Bundesrepublik Deutschland</i> , ECLI: EU: C: 2016: 779, 19. oktobar 2016.	381
C-203/15 and C-698/15 <i>Tele2 Sverige AB v Post- och telestyrelsen and Secretary of State for the Home Department v Tom Watson and Others</i> , ECLI: EU: C: 2016: 970, 21. decembar 2016.	415
C-275/15 <i>ITV Broadcasting Limited et al. v TVCatchup et al.</i> , ECLI: EU: C: 2017: 144, 1. mart 2017.	254, 261
C-138/16 <i>Staatlich genehmigte Gesellschaft der Autoren, Komponisten und Musikverleger registrierte Genossenschaft mbH (AKM) v Zürs.net Betriebs GmbH</i> , ECLI: EU: C: 2017: 218, 16. mart 2017.	261
C-527/15 <i>Stichting Brein v Jack Frederik Wullems (Filmspeler)</i> , ECLI: EU: C: 2017: 300, 26. april 2017.	264
C-610/15 <i>Stichting Brein v Ziggo BV and XS4All Internet, BV</i> , ECLI: EU: C: 2017: 456, 14. jun 2017.	265
C-194/16 <i>Bolagsupplysningen OÜ, Ingrid Ilsjan v Svensk Handel AB</i> , ECLI: EU: C: 2017: 766, 17. oktobar 2017.	144

C-265/16 <i>VCAST Limited v RTI SpA</i> , ECLI: EU: C: 2017: 91, 29. novembar 2017.	274
C-434/15 <i>Asociación Profesional Élite Taxi v Uber Systems Spain, SL</i> , ECLI: EU: C: 2017: 232, 20. decembar 2017.	97
C-498/16 <i>Maximilian Schrems v Facebook Ireland Limited</i> , ECLI: EU: C: 2018: 37, 25. januar 2018.	367
C-320/16 <i>Uber France SAS, Nabil Bensalem</i> , ECLI: EU: C: 2018: 221, 10. april 2018.	97
C-210/16 <i>Unabhängiges Landeszentrum für Datenschutz Schleswig-Holstein v Wirtschaftsakademie Schleswig-Holstein GmbH</i> , ECLI: EU: C: 2018: 388, 5. jun 2018.	383
C-521/17 <i>Coöperatieve Vereniging SNB-REACT U.A. v Deepak Mehta</i> , ECLI: EU: C: 2018: 639, 7. avgust 2018.	229
C-161/17 <i>Land Nordrhein-Westfalen v Dirk Renckhoff</i> , ECLI:EU:C:2018:634, 7. avgust 2018.	268
C-207/16 <i>Ministerio Fiscal</i> , ECLI: EU: C: 2018: 788, 2. oktobar 2018.	420
C-136/17 <i>GC and Others v Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL)</i> , ECLI: EU: C: 2019: 773, 4. oktobar 2018.	393
C-105/17 <i>Komisija za zaščita na potrobitelite v Evelina Kamenova</i> , ECLI: EU: C: 2018: 808, 4. oktobar 2018.	357
C-149/17 <i>Bastei Lübbe GmbH & Co. KG v Michael Strotzer</i> , ECLI: EU: C: 2018: 841, 18. oktobar 2018.	287
C-296/18 <i>Conseil départemental de l'ordre des chirurgiens-dentistes de la Haute- Garonne v RG and Dental Cabinet of Doctor RG SELARL</i> , ECLI: EU: C: 2018: 857, 23. oktobar 2018.	103
C-469/17 <i>Funke Medien NRW GmbH v Bundesrepublik Deutschland</i> , ECLI: EU: C: 2019: 623, 16. januar 2019	207, 288
C-142/18 <i>Skype Communications Sàrl v Institut belge des services postaux et des télécommunications (IBPT)</i> , ECLI: EU: C: 2019: 460, 5. jun 2019.	68, 74
C-193/18 <i>Google LLC v Bundesrepublik Deutschland</i> , ECLI: EU: C: 2019: 498, 13. jun 2019.	68, 74
C-649/17 <i>Bundesverband der Verbraucherzentralen und Verbraucherverbände – Verbraucherzentrale Bundesverband e.V. v Amazon EU Sàrl</i> , ECLI: EU: C: 2019: 576, 10. jul 2019.	334
C-40/17 <i>Fashion ID GmbH & Co. KG v Verbraucherzentrale NRW eV</i> , ECLI: EU: C: 2019: 629, 29. jul 2019.	384
C-476/17 <i>Pelham GmbH and Others v Ralf Hütter and Florian Schneider-Esleben</i> , ECLI: EU: C: 2019: 624, 29. jul 2019.	207, 289, 290
C-516/17 <i>Spiegel Online GmbH v Volker Beck</i> , ECLI: EU: C: 2019: 625, 29. jul 2019.	207, 289

- C-299/17 *VG Media Gesellschaft zur Verwertung der Urheber- und Leistungsschutzrechte von Medienunternehmen mbH v Google LLC*, ECLI: EU: C: 2019: 716, 12. septembar 2019. **297**
- C-507/17 *Google LLC, successor in law to Google Inc. v Commission nationale del'informatique et des libertés (CNIL)*, ECLI: EU: C: 2019: 772, 24. septembar 2019. **404**
- C-673/17 *Bundesverband der Verbraucherzentralen und Verbraucherverbände – Verbraucherzentrale Bundesverband e.V. v Planet49 GmbH*, ECLI: EU: C: 2019: 801, 1. oktobar 2019. **423**
- C-18/18 *Eva Glawischnig-Pieszcze v Facebook Ireland Limited*, ECLI: EU: C: 2019: 821, 3. oktobar 2019. **146, 239**
- C-390/18 *Airbnb Ireland, UC*, ECLI: EU: C: 2019: 1112, 19. decembar 2019. **98**
- C-263/18 *Nederlands Uitgeversverbond and Groep Algemene Uitgevers v Tom Kabinet Internet BV*, ECLI: EU: C: 2019: 1111, 19. decembar 2019. **326**
- C-511/17 *Györgyné Lintner v UniCredit Bank Hungary Zrt.*, ECLI: EU: C: 2020: 188, 11. mart 2020. **357**
- C-567/18 *Coty Germany GmbH v Amazon Services Europe Sàrl*, ECLI: EU: C: 2020: 267, 2. april 2020. **318**
- C-311/18 *Facebook Ireland and Schrems*, ECLI: EU: C: 2019: 1145, 16. jul 2020. **411**
- C-724/18 *Cali Apartments SCI v Procureur général at the Cour d'appel de Paris, Ville de Paris*, ECLI: EU: C: 2020: 743, 22. septembar 2020. **98**
- C-623/17 C-511/18, C-512/18 and C-520/18 (joined cases) *Privacy International v Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs et al.*, ECLI: EU: C: 2020: 790, 6. oktobar 2020. **416**
- C-645/19 *Facebook Ireland and Others* [još nije doneta presuda] **386**
- C-682/18 *LF v Google LLC, YouTube Inc., YouTube LLC, Google Germany GmbH* [još nije doneta presuda] **237, 267**
- C-401/19 *Poland v Parliament and Council* [još nije doneta presuda] **300**
- C-500/19 *Puls 4 TV GmbH & Co. KG v YouTube LLC and Google Austria GmbH* [još nije doneta presuda] **237**
- C-62/19 *Star Taxi App SRL v Uniatea Administrativ Teritorială Municipiului București prin Primarul General and Consiliul General al Municipiului București*, ECLI: EU: C: 2020: 692 **99**
- T-201/04 *Microsoft v Commission* [2007] ECR II-03601 **315**
- T-873/16 *Groupe Canal + v European Commission*, ECLI: EU: T: 2018: 904, 12. decembar 2018.
- T-604/18 *Google and Alphabet*, ECLI: EU: T: 2019: 743, 23. septembar 2019.

Spisak pravnih akata nižeg reda

- Uredba o nazivu domena .eu: Uredba (EK) 733/2002 Evropskog parlamenta i Saveta od 22. aprila 2002. godine o uspostavljanju osnovnog domena .eu [2002] OJ L 113/1, 30. april 2002. **319**
- Direktiva o alternativnom rešavanju sporova: Direktiva 2013/11/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 21. maja 2013. godine o alternativnom rešavanju potrošačkih sporova, kojom se menjaju i dopunjuju Uredba (EK) 2006/2004 i Direktiva 2009/22/EK [2013] OJ L165/63, 18. jun 2013. **173, 369**
- Direktiva o napadima na informacione sisteme: Direktiva 2013/40/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 12. avgusta 2013. o napadima na informacione sisteme [2013] OJ L218/8, 14. avgust 2013. **467-471**
- Direktiva o audio-vizuelnim medijskim uslugama: Direktiva 2010/13/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 10. marta 2010. godine o koordinaciji pojedinih odredaba propisanih zakonom, uredbom ili upravnim postupkom u zemljama članicama u vezi s pružanjem audiovizuelnih medijskih usluga (kodifikovana verzija) [2010] OJ L95/1, 15. april 2010. Izmenjena i dopunjena Direktivom (EU) 2018/1808, OJ L303/69, 28. novembar 2018. **74, 95, 190-196**
- Uredba Brisel I (izmenjena i dopunjena): Uredba (EU) 1215/2012 od 12. decembra 2012. godine o nadležnosti, priznavanju i izvršavanju presuda u građanskim i privrednim stvarima [2012] OJ L351/1, 20. decembar 2012. **137, 152-160, 363-370**
- Direktiva o dečjoj pornografiji: Direktiva 2011/92/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 13. decembra 2011. godine o suzbijanju seksualnog zlostavljanja i seksualne eksploatacije dece i dečjoj pornografiji, kojom se stavlja van snage Okvirna odluka Saveta 2004/68/JHA [2011] OJ L26/1, 17. decembar 2011. **183, 211**
- Direktiva o kolektivnom ostvarivanju autorskog prava: Direktiva 2014/26/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 26. februara 2014. godine o kolektivnom ostvarivanju autorskog prava i srodnih prava, odnosno višeteritorijalnom

- ustupanju prava na muzička dela za onlajn upotrebu na unutrašnjem tržištu [2014] OJ L84/72, 20. mart 2014. **296, 320**
- Direktiva o suzbijanju prevara i falsifikovanja: Direktiva (EU) 2019/713 Evropskog parlamenta i Saveta od 17. aprila 2019. godine o suzbijanju prevara i falsifikovanja bezgotovinskih sredstava plaćanja, kojom se stavlja van snage Okvirna odluka Saveta 2001/413/JHA, OJ L123/18, 10. maj 2019. **449**
- Direktiva o uslovnom pristupu: Direktiva 98/84/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 20. novembra 1998. godine o pravnoj zaštiti usluga koje se temelje na uslovnom pristupu ili se od njega sastoje [1998] OJ L320/54, 28. novembar 1998. **284**
- Uredba o povezanom kontinentu: Uredba (EU) 215/2120 Evropskog parlamenta i Saveta od 25. novembra 2015. godine, kojom se utvrđuju mere u vezi s otvorenim pristupom internetu i donose izmene i dopune Direktive 2002/22/EC o univerzalnim uslugama i pravima korisnika u vezi s elektronskim komunikacionim mrežama i uslugama i Uredbe (EU) 531/2012 o romingu u javnim mrežama mobilne komunikacije unutar Unije [2015] OJ L310/1, 26. novembar 2015. **78, 80, 82**
- Direktiva o sudskim nalogima u korist potrošača: Direktiva 2009/22/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 23. aprila 2009. godine o sudskim nalogima u cilju zaštite interesa potrošača (kodifikovana verzija) [2009] OJ L110/30, 1. maj 2009. **340, 342, 367**
- Direktiva o pravima potrošača: Direktiva 2011/83/EC od 25. oktobra 2011 Evropskog parlamenta i Saveta o pravima potrošača, kojom se menjaju i dopunjuju Direktiva Saveta 93/23/EEC i Direktiva 1999/44/EC Evropskog parlamenta i Saveta, a kojom se stavljaju van snage Direktiva Saveta 85/577/EEC i Direktiva 87/7/EC Evropskog parlamenta i Saveta [2011] OJ L304/64, 22. novembar 2011. **112, 332**
- Uredba o prenosivosti sadržaja: Uredba (EU) 2017/1128 Evropskog parlamenta i Saveta od 14. juna 2017. godine o prekograničnoj prenosivosti usluga s onlajn sadržajem na unutrašnjem tržištu, OJ L168/1, 30. jun 2017. **323**
- Direktiva o autorskom pravu (Direktiva InfoSoc): Direktiva 2001/29/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 22. maja 2001. godine o usklađivanju pojedinih aspekata autorskog prava i srodnih prava u informacionom društvu [2001] OJ L167/10, 22. jun 2001. **281–301**
- Direktiva o autorskom pravu na digitalnom jedinstvenom

- tržištu: Direktiva (EU) 2019/790 Evropskog parlamenta i Saveta od 17. aprila 2019. godine o autorskom pravu i srodnim pravima na digitalnom jedinstvenom tržištu, kojom se menjaju i dopunjuju direktive 96/9/EC i 2001/29/EC, OJ L130/92, 17. maj 2019. **280, 290**
- Direktiva o uslovima zaštite autorskog prava: Direktiva 2011/77/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 27. septembra 2011. godine, kojom se menja i dopunjuje Direktiva 2006/116/EC o uslovima zaštite autorskog prava i pojedinih srodnih prava [2011] OJ L265/1, 11. oktobar 2011. **258**
- Direktiva o sajber bezbednosti (poznata i kao Direktiva NIS): Direktiva 2016/1148/EU Evropskog parlamenta i Saveta u vezi s merama za uspostavljanje visokog opšteg nivoa sigurnosti mreže i informacionih sistema širom Unije [2016] OJ C218/1, 16. jun 2016. **454, 467, 472–474**
- Direktiva o zaštiti podataka: Direktiva 95/46/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 24. oktobra 1995. godine o zaštiti pojedinaca pri obradi podataka o ličnosti i o slobodnom kretanju tih podataka [1995] OJ L281/31, 23. novembar 1995. **377, 407–408**
- Direktiva o zadržavanju podataka (više nije na snazi): Direktiva 2006/24/EC od 15. marta 2006. godine Evropskog parlamenta i Saveta o zadržavanju podataka koji su nastali ili obrađeni u komunikaciji prilikom pružanja javno dostupnih usluga elektronske komunikacije ili javnih komunikacionih mreža, kojom je izmenjena i dopunjena Direktiva 2002/58/EC [2006] OJ L105/54, 13. april 2006. **244, 412–416, 464**
- Direktiva o bazama podataka: Direktiva 96/9/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 11. marta 1996. godine o pravnoj zaštiti baza podataka [1996] OJ L77/20, 27. mart 1996. **258, 280, 290, 312–313**
- Uredba o dizajnu: Uredba Saveta (EC) 6/2002 od 12. decembra 2001. godine o komunitarnom dizajnu [2001] OJ L3/1, 12. decembar 2001. **147**
- Direktiva o digitalnom sadržaju: Direktiva 2019/770 o pojedinim aspektima ugovora o snabdevanju digitalnim sadržajem i digitalnim uslugama, OJ L136/1, 22. maj 2019. **120–124**
- Direktiva o marketingu finansijskih usluga na daljinu: Direktiva 2002/65/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 23. septembra 2002. godine o marketingu finansijskih usluga na daljinu, kojom se menjaju i dopunjuju direktive 97/7/EC i 98/27/EC [2002] OJ L271/16, 9. oktobar 2002. **343–346, 353**
- Direktiva o kupoprodaji na daljinu: Direktiva 97/7/EC Evropskog

- parlamenta i Saveta od 20. maja 1997. godine o zaštiti potrošača u vezi s ugovorima na daljinu [1997] OJ L144/19, 4. jun 1997. **102, 332, 343**
- Direktiva o kupoprodaji na kućnom pragu: Direktiva Saveta 85/577/EC od 20. decembra 1985. godine o zaštiti potrošača u vezi s ugovorima zaključenim izvan poslovnih prostorija [1985] OJ L372/31, 31. decembar 1985. **332**
- Uredba o e-identifikaciji i poverenju (Uredba eIDAS): Uredba (EU) 910/2014 Evropskog parlamenta i Saveta od 23. jula 2014. godine o elektronskoj identifikaciji i uslugama od poverenja prilikom elektronskih transakcija na unutrašnjem tržištu, kojom se stavlja van snage Direktiva 1999/93/EC [2014] OJ L257/73, 28. avgust 2014. **431–436, 439**
- Direktiva o elektronskoj trgovini: Direktiva 2000/31/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 8. juna 2000. godine o pojedinim pravnim aspektima usluga u informacionom društvu na unutrašnjem tržištu, a posebno elektronske trgovine [2000] OJ L178/1, 17. jul 2000. **88–108, 170, 228, 271**
- Direktiva o e-novcu: Direktiva 2009/110/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 16. septembra 2009. godine o pokretanju, obavljanju i prudencionom nadzoru poslova institucija za elektronski novac, kojom se menjaju i dopunjuju direktive 2005/60/EC i 2006/48/EC, a kojom se stavlja van snage Direktiva 2000/46/EC [2009] OJ L267/7, 10. oktobar 2009. **430, 442–446**
- Uredba ENISA: Uredba (EU) 2019/881 Evropskog parlamenta i Saveta od 17. aprila 2019. godine o Enisi (Agenciji za sajber bezbednost Evropske unije – ENISA) i o sertifikatu o sajber bezbednosti informacione i komunikacione tehnologije, kojom se stavlja van snage Uredba (EU) br. 526/2013 OJ L 151/15, 7. jun 2019. **454**
- Direktiva o e-privatnosti (Direktiva o privatnosti i elektronskim komunikacijama): Direktiva 2002/58/EC Evropskog parlamenta i Saveta o obradi podataka o ličnosti i zaštiti privatnosti u sektoru elektronskih komunikacija [2002] OJ L201/37, 31. jul 2002, koja je izmenjena i dopunjena Direktivom 2009/136/EC [2009] OJ L337/11, 18. novembar 2009. **68, 376, 417–427**
- Direktiva o e-potpisu: Direktiva 1999/93/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 13. decembra 1999. godine o evropskom okviru za elektronske potpise [2000] OJ L13/12, 19. januar 2000. **430**
- Evropski kodeks elektronskih komunikacija (EECC): Direktiva (EU) 2018/1972 Evropskog parlamenta i Saveta od 11.

- decembra 2018. godine, kojom se uspostavlja Evropski kodeks elektronskih komunikacija (s izmenama i dopunama) [2018] OJ L321/36, 17. decembar 2018. **67, 79**
- Prva direktiva o izmenama i dopunama Direktive (Telekomunikacije): Direktiva 2009/136/EC od 25. novembra 2009. godine o izmenama i dopunama Direktive 2002/22/EC o univerzalnim uslugama i pravima korisnika u vezi s elektronskim komunikacionim mrežama i uslugama, Direktive 2002/58/EC u vezi s obradom podataka o ličnosti i zaštitom privatnosti u sektoru elektronskih komunikacija i Uredbe (EC) 2006/2004 o uzajamnoj saradnji državnih organa nadležnih za sprovođenje zakona o zaštiti potrošača [2009] OJ L337/11, 18. decembar 2009. **376, 417**
- Okvirna direktiva: Direktiva 2002/21/EC od 7. marta 2002. godine o zajedničkom zakonskom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge [2002] OJ L108/33, 24. april 2002. **412, 417**
- Opšta uredba o zaštiti podataka (GDPR): Uredba (EU) 679/2016 Evropskog parlamenta i Saveta od 27. aprila 2016. godine o zaštiti fizičkih lica u smislu obrade podataka o ličnosti i o slobodnom kretanju tih podataka, kojom se stavlja van snage Direktiva 95/46/EC [2016] OJ L119/1, 4. maj 2016. **377–408**
- Uredba o geoblokiranju: Uredba (EU) 2018/302 Evropskog parlamenta i Saveta od 28. februara 2018. godine o suzbijanju neopravdanog geoblokiranja i drugih vidova diskriminacije na osnovu nacionalnosti, mesta boravka ili mesta nastanjenja klijenata unutar unutrašnjeg tržišta, OJ L 60 I/1, 2. mart 2018. **125, 340–341**
- Direktiva o trgovini ljudima: Direktiva 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 5. aprila 2011. godine o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudskim bićima i zaštiti njenih žrtava, kojom se stavlja van snage Okvirna odluka Saveta 2002/629/JHA [2011] OJ L101/1, 15. april 2011. **210, 476**
- Direktiva o sprovođenju prava intelektualne svojine (Direktiva IPRE): Direktiva 2004/48/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 29. aprila 2004. godine o sprovođenju prava intelektualne svojine [2004] OJ L195/16, 2. jun 2004. **204, 243, 301–310**
- Direktiva o medijaciji: Direktiva 2008/52 Evropskog parlamenta i Saveta od 21. maja 2008. godine o pojedinim aspektima medijacije u građanskim i privrednim stvarima [2008] OJ L136/3, 24. maj 2008. **173, 369**

- Direktiva o obmanjujućem oglašavanju: Direktiva 2006/114 Evropskog parlamenta i Saveta od 12. decembra 2006. godine o obmanjujućem i uporednom oglašavanju [2006] OJ L376/21, 27. decembar 2006. **351**
- „Omnibus“ direktiva: Direktiva (EU) 2019/2161 Evropskog parlamenta i Saveta od 27. novembra 2019. godine, s izmenama i dopunama Direktive Saveta 93/13/EEC i direktiva 98/6/EC, 2005/29/EC i 2011/83/EU Evropskog parlamenta i Saveta u cilju boljeg sprovođenja i osavremenjivanja pravila o zaštiti potrošača u Uniji, OJ L328/7, 18. decembar 2019. **342–343**
- Uredba o onlajn rešavanju sporova (Uredba ODR): Uredba (EU) 524/2013 o onlajn rešavanju potrošačkih sporova, kojom se menjaju i dopunjuju Uredba (EC) 2006/2004/ i Direktiva 2009/22/EC [2013] OJ L165/1, 18. jun 2013. **174, 370**
- Direktiva o delima bez poznatog nosioca prava: Direktiva 2012/28/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 25. oktobra 2012. godine o pojedinim dozvoljenim upotrebama dela bez poznatog titulara prava [2012] OJ L299/5, 27. oktobar 2012. **321–322**
- Direktiva o platnim uslugama (2): Direktiva 2015/2366/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 25. novembra 2015. godine o platnim uslugama na unutrašnjem tržištu, kojom se menjaju i dopunjuju direktive 2002/65/EC, 2009/110/EC i 2013/36/EU, kao i Uredba (EU) 1093/2010, a kojom se stavlja van snage Direktiva 2007/64/EC [2015] OJ L337/35, 23. decembar 2015. **346, 447–448**
- Direktiva o policiji i organima krivičnog gonjenja: Direktiva 2016/680/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 27. aprila 2016. godine o zaštiti fizičkih lica u smislu obrade podataka o ličnosti koju vrši nadležni organ u cilju sprečavanja, istrage i otkrivanja krivičnih dela, te krivičnog gonjenja ili izvršenja kazni za krivična dela, kao i o slobodnom kretanju tih podataka, kojom se stavlja van snage Okvirna odluka Saveta 2008/977/JHA [2016] OJ L119/89, 4. maj 2016. **377**
- Direktiva o pravu davanja u zakup i na poslugu (originalna verzija): Direktiva 92/100/EEC od 19. novembra 1992. godine o pravu davanja u zakup, odnosno na poslugu i o određenim pravima umnožavanja u oblasti intelektualne svojine [1992] OJ L346/61, 27. novembar 1992. **256**
- Direktiva o pravu davanja u zakup i na poslugu (kodifikovana verzija): Direktiva 2006/115/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 12. decembra 2006. godine o pravu davanja u zakup, odnosno

- na poslugu i o određenim pravima umnožavanja u oblasti intelektualne svojine (kodifikovana verzija) [2006] OJ L376/28, 27. decembar 2006. **257**
- Uredba Rim I: Uredba (EC) 593/2008 Evropskog parlamenta i Saveta od 17. juna 2008. o pravu koje se primenjuje na ugovorne odnose [2008] OJ L177/6, 4. jul 2008. **158–162, 368–369**
- Uredba Rim II: Uredba (EC) 864/2007 Evropskog parlamenta i Saveta od 11. jula 2007. o pravu koje se primenjuje na neugovorne odnose [2007] OJ L199/40, 31. jul 2007. **162–166**
- Direktiva o kupoprodaji dobara: Direktiva 2019/771 o pojedinim aspektima u vezi s ugovorima o kupoprodaji dobara, kojom se menjaju i dopunjuju Uredba (EU) 2017/2394 i Direktiva 2009/22/EC, a kojom se stavlja van snage Direktiva 1999/44/EC, 22. maj 2019. OJ L136/28 **116–119**
- Direktiva o kupoprodaji i garancijama: Direktiva 1999/44/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 25. maja 1999. godine o pojedinim aspektima kupoprodaje dobara široke potrošnje i odgovarajućim garancijama [1999] OJ L171/12, 7. jul 1999. **116–117, 332**
- Direktiva o satelitskom i kablovskom emitovanju programa: Direktiva Saveta 93/83/EEC od 27. septembra 1993. godine o koordinisanju određenih pravila u vezi s autorskim pravom i srodnim pravima koja se mogu primeniti na emitovanje satelitskog programa i kablovsku retransmisiju [1993] OJ L248/15, 6. oktobar 1993. **257**
- Druga Direktiva o izmenama i dopunama Direktive (Telekomunikacije): Direktiva 2009/140/EC od 25. novembra 2009. godine, kojom se menjaju i dopunjuju Direktiva 2002/21/EC o zajedničkom zakonodavnom okviru za elektronske komunikacione mreže i usluge, Direktiva 2002/19/EC o pristupu elektronskim komunikacionim mrežama i pripadajućoj infrastrukturi i njihovoj međupovezanosti, kao i Direktiva 2002/20/EC o ovlašćenju elektronskih komunikacionih mreža i usluga [2009] OJ L337/37, 18. decembar 2009. **81**
- Direktiva o uslugama: Direktiva 2006/123/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 12. decembra 2006. godine o uslugama na unutrašnjem tržištu [2006] OJ L376/36, 27. decembar 2006. **126, 323–333, 340**
- Direktiva o računarskim programima (originalna verzija): Direktiva Saveta 91/250/EEC od 14. maja 1991. godine o pravnoj zaštiti računarskih programa [1991] OJ L122/42, 17. maj 1991. **256, 302, 313**

- Direktiva o računarskim programima (kodifikovana verzija): Direktiva 2009/24/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 23. aprila 2009. godine o pravnoj zaštiti računarskih programa (kodifikovana verzija) [2009] OJ L111/16, 5. maj 2009. **284, 302, 313–315**
- Direktiva o tehničkim standardima: Direktiva 98/34/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 22. juna 1998. godine, kojom je ustanovljen postupak za pružanje informacija na polju tehničkih standarda i propisa, odnosno pravilnik o uslugama informacionog društva [1998] OJ L204/37, 21. jul 1998. **94**
- Direktiva o privatnosti u telekomunikacijama (Direktiva ISDN): Direktiva 97/66/EC Evropskog parlamenta i Saveta od 15. decembra 1997. godine o obradi podataka o ličnosti i zaštiti privatnosti u sektoru telekomunikacija [1997] OJ L24/1, 15. decembar 1997. **359, 424**
- Direktiva o terorizmu: Direktiva (EU) 2017/541 Evropskog parlamenta i Saveta od 15. marta 2017. godine o borbi protiv terorizma, kojom se stavlja van snage Okvirna odluka Saveta 2002/475/JHA i menja i dopunjuje Odluka Saveta 2005/671/JHA, OJ L88/6, 31. mart 2017. **189, 479–481**
- Direktiva o žigovima: Direktiva 2015/2436/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 16. decembra 2015. godine, kojom se usklađuju zakoni o žigovima u zemljama članicama [2015] OJ L336/1, 23. decembar 2015. **315**
- Uredba o žigovima: Uredba (EU) 2424/2015 Evropskog parlamenta i Saveta od 16. decembra 2015. godine, kojom se menjaju i dopunjuju Uredba Saveta (EC) 207/2009 o komunitarnim žigovima i Uredba Komisije (EC) 2868/95 o sprovođenju Uredbe Saveta (EC) 40/94 o komunitarnim žigovima i stavlja van snage Uredba Komisije (EC) 2869/95 o tarifniku Kancelarije za usklađivanje na unutrašnjem tržištu (Žigovi i dizajn) [2015] OJ L341/21, 24. decembra 2015. **315**
- Direktiva o poslovnoj tajni: Direktiva 2016/943/EU Evropskog parlamenta i Saveta od 8. juna 2016. godine o zaštiti neobelodanjene tehnologije rada i poslovnih informacija (poslovne tajne) od nezakonitog saznavanja, upotrebe i obelodanjivanja [2016] OJ L157/1, 15. jun 2016. **380**
- Uredba o transparentnosti: Uredba (EU) 2019/1150 Evropskog parlamenta i Saveta od 20. juna 2019. godine o većem stepenu pravičnosti i transparentnosti u korist poslovnih korisnika usluga onlajn posredovanja, OJ L 186/57, 11. jul 2019 **125**
- Direktiva o nepoštenoj trgovačkoj praksi (Direktiva UCP):

- Direktiva 2005/29/EC
Evropskog parlamenta i Saveta
od 11. maja 2005. godine u vezi
s nepoštenom komercijalnom
praksom pravnih subjekata u
odnosu prema potrošačima na
unutrašnjem tržištu, kojom se
menjaju i dopunjuju Direktiva
Saveta 84/450/EEC, Direktiva
97/7/EC, Direktiva 98/27/
EC i Direktiva 2002/65/EC
Evropskog parlamenta i Saveta,
te Uredba (EC) 2006/2004
Evropskog parlamenta i Saveta
[2005] OJ L149/22, 11. jun
2005. **342, 350, 353–358**
- Direktiva o nepoštenim uslovima
potrošačkih ugovora: Direktiva
93/13/EEC od 5. aprila 1993.
godine o nepoštenim uslovima
potrošačkih ugovora [1993] OJ
L95/29, 21. april 1993. **332,
337–339, 342**
- Direktiva o univerzalnim
uslugama: Direktiva 2002/22/
EC Evropskog parlamenta i
Saveta od 7. marta 2002. godine
o univerzalnim uslugama i
pravima korisnika u vezi s
elektronskim komunikacionim
mrežama i uslugama [2002] OJ
L108/51, 24. april 2002. **81**

Pravno uređenje interneta u Evropskoj uniji 1

1. Izazovi sajberprostora

Informacione i komunikacione tehnologije (IKT) prožimaju savremeni svet do nekada nezamislivih razmera. Osnovni aspekt te pojave jeste sposobnost prenošenja informacija i znanja naširoko i velikom brzinom. Ta pojava nastala je pre ove decenije, pa čak i pre ovog veka. Ipak, internet, kao njena najnovija manifestacija, suštinski se razlikuje od televizijskog prenosa ili novina, ali ne po svojoj svrsi ili mogućnosti da trenutno dopre do publike, već po tome što je u stanju da od njih stvori aktivne učesnike. To aktivno učešće i potencijal za umrežavanje jedinstvene su odlike interneta i neposredna su posledica njegove arhitekture koja nudi niske troškove, decentralizaciju i anonimnost. Da bi se očuvala ta sposobnost oslobođenja, tu oblast treba promišljeno regulisati. Na samom početku istorije interneta, međutim, smatralo se da se sajberprostor uopšte ne može propisima urediti i da ga treba prepuštiti samom sebi. Danas znamo da to nije istina, ali još nismo uspeli da dođemo do optimalnog regulatornog modela.

Internet privlači i osnažuje ljude, ali je u isti mah podložan kontroli i postaje poprište sukobljenih interesa. S jedne strane, zahvaljujući njegovom ogromnom potencijalu za prenošenje informacija, opšta javnost ga neretko posmatra isključivo ili prevashodno kroz prizmu njegove moći da pruži oslobođenje. Regulatoriva se u tom kontekstu doživljava kao nešto restriktivno što ugrožava i ograničava stečene slobode. S druge strane, pojavio se i drugačiji trend: internet je sve češće na glasu kao opasno mesto, sumnjivog morala, koje se opire kontroli. Korisnike privlači potencijal koji im internet otvara, ali ih plaši nedostatak zaštite. Kompanije priželjkuju zaradu od elektronske trgovine (e-trgovina), ali nerado se privikavaju na drugačije pravne sisteme, odnosno na to da snose odgovornost u različitim jurisdikcijama. Proizvođači sadržaja vide nove poslovne mogućnosti, ali im je mrzak gubitak navika stečenih

u starom svetu. Iz te podvojenosti karaktera proizlaze moć, opasnost i težina upravljanja internetom.

Činjenica da na moderni internet utiče više aktera, od vlada, preko korporacija, regionalnih organizacija i nevladinih tela, pa sve do pojedinaca u svojstvu korisnika, znači da danas ima više smisla govoriti o „upravljanju“ kao procesu nego o „regulisanju“ kao jedinstvenoj delatnosti kojom rukovodi državna uprava.¹ Uprkos tome, primarni akteri u donošenju propisa o internetu i dalje su nacionalne države.² I Sjedinjene Države i Evropska unija odlučno su oblikovale internet kakav danas poznajemo. Zahvaljujući svojoj ekonomskoj snazi i ubedljivoj početnoj prednosti, Sjedinjene Države su dominantna sila koja doprinosi širenju interneta, mada je Evropska unija sledila njihov primer. Brzo je reagovala na pojavu interneta kao globalnog sredstva komunikacije. Za nešto više od jedne decenije, zakonima je uredila raznorodne oblasti poput intelektualne svojine, elektronske trgovine, zaštite podataka i privatnosti, zaštite potrošača i krivičnog prava. Inicijative su pokretane čim bi to dozvolile razne tehnološke novine, a politike su kreirane s neuobičajenim elanom.³ Nekom ko taj užurbani rad i obilje dokumenata u EU posmatra spolja jasno je da se internet smatra važnim, ali možda ne uviđa da je regulisanje interneta i dalje težak i ambivalentan poduhvat.

Krajem prošlog veka, broj korisnika interneta počeo je vrtoglavo da raste.⁴ Intervencije EU na tom području podstakle su dve ideje. Kao prvo, Evropska unija je priznala da bi internet mogao doneti dalji privredni razvoj, u kojem se ne može učestvovati bez intervencije u oblastima sa direktnim uticajem na unutrašnje tržište. Elektronsku trgovinu je počela da posmatra kao glavno sredstvo za očuvanje konkurentnosti jedinstvenog tržišta. S druge strane, EU je takođe shvatila da razvoj i

¹ Videti I. Brown (ed.), *Research Handbook on Governance of the Internet* (Edward Elgar Publishing, Cheltenham/Northampton, MA, 2013).

² Videti D. Drezner, „The Global Governance of the Internet: Bringing the State Back In“ (2004) 119 *Political Science Quarterly* 477.

³ Diki je to stanje stvari umesno nazvao mešavinom „mekog i tvrdog prava, i ustanovljenog prava, prava u proceduri i predloga zakona“, J. Dickie, *Internet and Electronic Commerce Law in the EU* (Hart, Oxford/Portland, OR, 1999), str. 103.

⁴ Statističke podatke o korišćenju interneta u EU videti u Eurostat and European Commission, *Science, Technology and Innovation in Europe* (Publications Office of the European Union, Luxembourg, 2018).

širenje interneta neposredno utiču na zaštitu pojedinaca kao potrošača i građana jer se globalni uticaj interneta osećao u svakodnevnim aktivnostima, pa i u delatnostima običnih ljudi. Samim tim, intervencija se nije mogla naprosto usmeriti samo na ostvarenje ciljeva jedinstvenog tržišta već je morala obuhvatiti i lične slobode. Usled te tenzije, izdvojile su se dve osnovne sfere evropske intervencije na polju internet prava: jedna se odnosila na jedinstveno tržište, a druga na potrošače.⁵ Prva je odražavala ideal ujedinjenog evropskog tržišta robe, usluga, ljudi i kapitala, kao i uverenje da se taj cilj ne može ostvariti bez jedinstvenog tržišta na kom se odvija elektronska trgovina. Danas se to često naziva projektom digitalnog jedinstvenog tržišta. U drugoj se ogledala rešenost EU da zaštiti pojedinca. Najsnažnija manifestacija te ideje nalazi se u evropskim propisima o zaštiti privatnosti i prava potrošača. Oba cilja nepokolebljivo su istaknuta u pravu, počev od odredaba osnivačkih ugovora, pa sve do direktiva i sudskih presuda. Ipak, njihovo naporedno prisustvo u evropskim instrumentima proizvelo je, kako ćemo videti u nastavku, sukobljene rezultate.

Usled dinamičnog zakonodavnog rada u mnogim ovlaš povezanim oblastima, korpus evropskih pravnih akata koji se odnose na internet trenutno ne spaja nikakva zajednička nadređena struktura usaglašena s politikama o jedinstvenom tržištu. To je skup povezanih pravnih akata nižeg reda, čija primena zavisi od tumačenja Evropske komisije (Komisija), dok Sud pravde Evropske unije polako rešava predmet po predmet. Instrumenti znani kao „okvirne direktive“ predstavljaju okvire isključivo za specifična područja na koja se odnose (kao što su elektronska trgovina ili telekomunikacije). Politički instrumenti (poput strategija, akcionih planova ili zelenih odnosno belih knjiga) tek posredno utiču na mnoštvo direktiva kojima se uređuju druge materije. Mnogi propisi pisani su devedesetih godina XX veka, kad je internet još bio u povoju, a njegov potencijalni uticaj slabo shvaćen, ali ipak se primenjuju i danas. Neki nacrti su pripremljeni radi ispunjenja međunarodnih obaveza Evropske unije, delom pod uticajem komercijalnih sila i lobija. Neki su, opet, nastali zalaganjem Saveta Evrope jer EU nije imala potrebnu stručnost. Na kraju, zakonodavna struktura uglavnom je vertikalna i sastoji se

⁵ Upporediti sa J. Dickie, *Consumers and Producers in EU E-Commerce Law* (Hart, Oxford/Portland, OR, 2005), naročito poglavlja 1 i 7.

od e-trgovine, telekomunikacija i medija kao tri velika ciljna područja (videti odeljak 6.1). Moderni internet, kako ćemo videti u nastavku, sve više iziskuje horizontalni pristup kroz te „stubaste“ grupe.

U isto vreme, politike i zakonodavstvo s druge strane Atlantika naoko su bili transparentniji, bilo je lakše uočiti individualne interese, a i javna debata je bila glasnjija. Nacrte propisa poput Milenijumskog zakona o zaštiti autorskog prava u digitalnom okruženju (DMCA)⁶ u SAD, koji je izazvao žučne polemike, pratile su javne i akademske debate, osnivanje interesnih grupa i sukobi u Kongresu. Na američkom tlu koplja su se ukrštala (kao, uostalom, i dan-danas) oko regulisanja govora na internetu u svetlu Prvog amandmana, kao i oko pitanja privatnosti i uloge posrednika. U Evropi su neka od tih pitanja uglavnom prolazila nezapaženo u prvim godinama XXI veka, dok su mnoga druga posmatrana posve ravnodušno. Čak i kad su početkom trećeg milenijuma u pojedinim oblastima uvedeni još stroži režimi od onih u SAD, javnost se nije uznemirila ni blizu kao u SAD, a opšti interes kao da je zalutao u komplikovanim zakonodavnim postupcima, čime su se u punoj meri iskazale slabije izražene demokratske karakteristike evropskog zakonodavstva. Javni interes za uređivanje telekomunikacija i zaštitu podataka počeo je da se budi tek posle 2011, nakon raspirivanja rasprave o neutralnosti mreže, Snoudenovih otkrića, početka rada na GDPR-u i javnog uvida u poslovne prakse velikih platformi.

U međuvremenu, internet se postepeno menjao u odnosu na stanje iz devedesetih godina XX i početka XXI veka. Na internet u ovom veku najviše je uticalo prisustvo i širenje udruženih poduhvata.⁷ Isključiva i ograničena mreža s početka devedesetih prerasla je u globalni decentralizovani fenomen. Od linearnog modela s ekskluzivnim sadržajem koji postavljaju korporacije, mreža je nastavila put ka platformi udruženog rada, interoperabilnosti i usredsređenosti na korisnika, a zatim i ka platformi koja omogućava veliki stepen personalizacije.

Tada je došlo i do približavanja telekomunikacija (prenosnika) i audio-vizuelnih svetova i e-trgovine (sadržaja). Usluge koje su do tada

⁶ H. R. 2281.

⁷ R. Ghosh (ed.), *Code: Collaborative Ownership and the Digital Economy* (MIT Press, Cambridge, MA, 2005); Y. Benkler, *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom* (Yale University Press, London/New Haven, CT, 2006).

pružali isključivo tradicionalni operatori (poput telefonije, tekstualnih poruka ili televizije) sve češće su bile dostupne posredstvom inovativnih poslovnih modela koji internet koriste kao univerzalni kanal snabdevanja. Sâm internet je s vremenom postajao dostupniji i na mobilnim uređajima, kao što su pametni telefoni, tableti sa SIM karticom i laptopovi.

Ipak, nije se promenio samo model distribucije sadržaja. Sama mreža je iz pasivnog medija prerasla u platformu, iz objavljenog i zaokruženog paketa u stalno promenljivu, dinamičnu, „većitu beta verziju“.⁸ Iz primera konceptata otvorenog pristupa i otvorenog kôda vidi se ne samo kako internet menja društveni milje iz kog je potekao nego i kako se tradicionalni regulatorni obrasci mogu transformisati. U isto vreme, život se u znatnoj meri preselio na internet, pa je on postao reprezentativni odraz naše kulture. Utom smo i mi, korisnici, promenili svoj identitet. Arhitektura interneta, koji propisima uređuje i Evropska unija, razlikuje se od svih ranijih medija.

2. Arhitektura interneta

Arhitektura interneta jedinstvena je po trima grupama osobina: po svojoj slojevitoj strukturi, povezivanju rubova i neutralnosti. Neki autori zato čak kažu da ona sama određuje i način upravljanja sobom.⁹ Tehnologija u ovom slučaju uslovljava zakonodavnu politiku, koja opet utiče na istu tu tehnologiju.

Koncept *slojevite strukture* odnosi se na raznorodnost interneta i kompleksnost njegovog hardvera, softvera i suštine: internet nije homogen već sastavljen od različitih slojeva.¹⁰ Da bi se adekvatno uredio, treba

⁸ O mreži druge generacije (Web 2.0) videti T. O'Reilly, „What Is Web 2.0? Design Patterns and Business Models for the Next Generation of Software“, dostupno na www.oreillynet.com/pub/a/oreilly/tim/news/2005/09/30/what-is-web-20.html.

⁹ Najjasniji iskaz tog stava dao je Lesig teom da je „kôd zakon“. Videti L. Lessig, *Code 2.0* (Basic Books, New York, 2006).

¹⁰ L. B. Solum and M. Chung, *The Layers Principle: Internet Architecture and the Law*, u San Diego Public Law Research Paper No. 55, dostupno na <http://ssrn.com/abstract=416263>.

prihvatiti i razumeti njegovu slojevitu strukturu. Drugim rečima, „pro-pise treba usmeriti upravo na sloj u kome dolazi do problematičnog postupanja“.¹¹

Arhitektura povezivanja rubova (engl. *end-to-end architecture*) ukazuje na decentralizovani karakter interneta i činjenicu da ne zavisi od centralnog distributivnog sistema. Ta arhitektura počiva na paketnom prenosu, decentralizovanom postavljanju standarda, kriptografiji i anonimnosti.¹²

Paketni prenos je tehnologija koju je suštinski teško kontrolisati tradicionalnim mehanizmima koji se primenjuju na telekomunikacije. Svakim kompjuterom se upravlja zasebno, ali oni su povezani u mrežu i pridržavaju se istog standarda, što im omogućava da međusobno komuniciraju (TCP/IP protokol). Najvažnija odlika tog protokola jeste to što omogućava razbijanje podataka na pakete, koji se onda prenose mrežom posrednika i ponovo sastavljaju u odredišnom kompjuteru. Podaci mogu putovati bilo kojom izabranom rutom, ali izbor rute ne utiče na kvalitet primljene informacije. Ta osobenost interneta posledica je želje prvobitnog klijenta (američkog Ministarstva odbrane) da mreža bude otporna na kvarove na pojedinim komunikacionim linijama.

S tim je direktno povezano i decentralizovano postavljanje standarda. Iako je prvobitna mreža nastala pod okriljem američke vlade, standarde postavljaju nevladina tela. Prvo među njima je Radna grupa za inženjering interneta (Internet Engineering Task Force ili IETF). Drugo važno telo je Konzorcijum svetske mreže (World Wide Web Consortium ili W3C). Veoma je uticajna i organizacija zadužena za nazive domena – Internet korporacija za dodelu naziva i brojeva (Internet Corporation for Assigned Names and Numbers ili ICANN).¹³

S tim karakteristikama povezane su i anonimnost i kriptografija. Korisnicima interneta dostupni su, i čak garantovani, različiti stepeni anonimnosti. Iz ove poslednje osobine proističe ono što

¹¹ *Ibid.* 104.

¹² M. Froomkin, „The Internet as a Source of Regulatory Arbitrage“ u B. Kahin and C. Nesson (urednici), *Borders in Cyberspace* (MIT Press, Cambridge, MA 1996), str. 129–163.

¹³ O ulozi SAD u tome, videti T. Wu, E. Dyson, M. Froomkin and D. Gross, „On the Future of Internet Governance“, *American Society of International Law, Proceedings of the Annual Meeting*, vol. 101, dostupno na <http://ssrn.com/abstract=992805>.

Frumkin¹⁴ naziva zakonodavnom arbitražom: mogućnost korisnika interneta da izbegne nepovoljne regulatorne režime tako što svoju transakciju obavlja u liberalnijem režimu. Stoga je istinsku cenzuru teško nametnuti. Veb-sajt se može registrovati pod mnoštvom naziva domena (svaka zemlja ima po jedan, a postoje i oni univerzalni kao što su .biz, .org, .eu i drugi). Sâm sadržaj može se ponuditi hiljadama hosting servisa širom planete. Kriptografski se može obraditi svaki sadržaj koji prelazi državne granice. Zato je često lakše slobodno govoriti na internetu nego na tradicionalnim medijima. Zemljama koje s neujednačenim uspehom¹⁵ kontrolišu internet rastu troškovi i nailaze na sve više poteškoća što baza korisnika i broj usluga više rastu.

Pored arhitekture, koja otvara njegov oslobađajući potencijal, na internet takođe utiče regulatorni režim koji se na njega primenjuje. Po Oksmanu,¹⁶ taj režim je prevladao zbog dejstva tri činioca. Kao prvo, novim tehnologijama nisu nametnuta oprobana rešenja. Američka Savezna komisija za komunikacije (FCC) odnosila se prema uslugama informacionih tehnologija (IT) kao prema neregulisanom području otkad su se pojavile. Pružane su pomoću telefonske infrastrukture, a ipak nisu bile uređene propisima kao telefonske usluge. Kao drugo, kad su internet servisi počeli da zamenjuju one starije, nisu bili primorani da se uklope u starinske regulatorne modele, već su ostali neregulisani. Kako se usluge kao što su VOIP (Voice over Internet Protocol – glasovna komunikacija internet protokolom) i bežični pristup budu širile, trebalo bi da se i stari servisi oslobode regulatornih obaveza. Na kraju, konkurencija se budno pratila i negovala, a reakcije na kršenje pravila bile su ciljane i minimalne: bile su usmerene na određene probleme a ne na čitavu industriju.

Treća karakterna osobina interneta je *neutralnost*.¹⁷ Jednostavno rečeno, tim konceptom se opisuje odnos interneta prema objavljenom

¹⁴ M. Froomkin, „The Internet as a Source of Regulatory Arbitrage“, napomena 12, str. 142.

¹⁵ Kao što su Kina, Saudijska Arabija ili Iran. O tome videti J. Goldsmith and T. Wu, *Who Controls the Internet: Illusions of a Borderless World* (Oxford University Press [OUP], Oxford, 2006).

¹⁶ J. Oxman, „The Fcc and the Unregulation of the Internet“, u B. Fitzgerald (ed.), *Cyberlaw I and II* (Ashgate, Dartmouth, 2006), vol. I, st. 77, na str. 78 i 99–101.

¹⁷ Videti D. Nunizato, *Virtual Freedom: Net Neutrality and Free Speech in the Internet Age* (Stanford University Press, Stanford, CA, 2009). Videti i T. W. Hazlett, *The Fallacy of Net Neutrality* (Encounter Books, New York, 2011).

sadržaju ili, drugačije rečeno, odnos interneta prema aplikacijama ili servisima koji pomoću njega funkcionišu. Povremeno se odnosi i na uverenje da država treba da aktivno sprečava pružaoce internet usluga da sami biraju koja će se vrsta podataka naći na mreži (*neutralnost mreže*). Na „poslednjoj deonici“ (između provajdera i krajnjeg korisnika) internet trenutno obezbeđuje iste standarde usluga (brzinu preuzimanja u odlaznom i dolaznom saobraćaju, propusni opseg, kvalitet signala) nezavisno od aplikacije ili sadržaja koji se koristi i distribuira. Važno je, međutim, i to što internet ima višeslojnu strukturu, pri čemu se saobraćaj prvo odvija na gornjem sloju (unutar „okosnice“, a ne recimo na „poslednjoj deonici“) između provajdera. Oni dogovaraju međusobnu razmenu saobraćaja (engl. *peering*), koja je uređena jedino ugovorom i propisima o zaštiti konkurencije. To pitanje ima čujan politički prizvuk (videti odeljak 7.2).

Važno je naglasiti da je neutralnost mreže posledica arhitekture interneta. Ta arhitektura, kao što je rečeno, počiva na principu povezivanja rubova: osnovu mreže čini protokol koji naprosto utvrđuje *kako* se odvija komunikacija između neutralnih mašina na rubovima. O tome *šta* se tačno postavlja na mrežu ne odlučuje se u središtu već, naprotiv, na periferiji, gde se nalaze krajnji korisnici.¹⁸ Poremećaj te ravnoteže mogao bi da ugrozi internet.

Zahvaljujući opisanoj arhitekturi, internet je otvoren – ne podleže ovlašćenjima ni na nivou proizvodnje ni na nivou korisnika. Istovremeno, upravo zbog tih osobina na meti je mnogih interesa: međunarodnih, nacionalnih, privrednih i ličnih.¹⁹ Rečju, da bi se valjano upravljalo internetom treba razumeti njegovu arhitekturu. Mada tako nešto nije svojstveno Evropi, možda se treba podsetiti složenosti zakonodavnog procesa u EU i naglasiti da je najteže pronaći dobra, fleksibilna rešenja, koja su i najpotrebnija.

¹⁸ Više o posledicama takvog projekta i potencijalnim opasnostima, videti u J. Zittrain, „The Generative Internet“ (2005–2006) 119 *Harvard Law Review* 1975.

¹⁹ O nezapaženim bezbednosnim rizicima takvog interneta, videti u J. Zittrain, *The Future of the Internet and How to Stop It* (Allen Lane, London, 2008).